

JUBILEUM

Stoletý astronom, kterému nechybí kuráž

Luboš Perek se v OSN zasloužil o mírové využití kosmu. Dnes oslaví své 100. narozeniny

TOMÁŠ W. PAVLÍČEK

historik, Masarykův ústav
a Archiv AV ČR, v. v. i.

V průběhu svého pestrého života Luboš Perek sledoval a také ovlivnil vývoj moderní astronomie i výzkum kosmu. Jen v samotné Praze pomohl zorganizovat dva světové astronomické kongresy (1967 i 2006) a dva astronautické (1977 a 2010). Na tom prvním roku 1967 byl jmenován generálním sekretářem Mezinárodní astronomické unie – organizace, která byla založena v roce 1919, jen o dva dny později, než se Perek narodil.

Sice před padesáti lety neviděl v televizi přistání Apolla 11 na Měsíci, protože byl právě s manželkou na procházce, ale o rok později se chytil nabídky, s kterou přišla NASA – vystavit v různých zemích tzv. měsíční kámen

”

Pocházel z rodiny, díky níž by se bez obtíží mohl prosadit na právnické dráze. Otec působil jako notář v Ledči nad Sázavou, dědeček Václav byl známý advokát a moravský zemský poslanec před první světovou válkou. Mladému Lubošovi však nebránili zapsat se ke studiu matematiky a astronomie. Luboš Perek nepostráda kuráž, což dokládá cesta, kterou podnikl jako skaut v červenci 1936 do Francie a Španělska, kde ho však zastihl Frankův puč. Naštěstí se mu včas podařilo odjet z Barcelony lodí.

O rok později nastoupil na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy. Stihl ještě složit první státnici, než byly vysoké školy 17. listopadu 1939 uzavřeny. Během totálního nasazení,

kdy se muselo užitečně pracovat pro říši, zatoužil „dělat něco neužitečného“ – a začal se učit arabštinu. Sice ji nikdy nevyužil, ale pomohla mu v osvojení dalších jazyků. Po sňatku v zimě 1945 a po účasti v květnovém povstání dokončil studium a dostal pozvání jít do Brna na Masarykovu univerzitu. Léta 1946–1956 považuje za nejkrásnější etapu života. Oddaný, ale nikdy servilní asistent pomáhal profesorovi Josefu Mikuláši Mohrovi budovat fakultní pracoviště i hvězdárnu na Kraví hoře. Klíčový byl rok 1949, když se na stáží v Leidenu setkal s astronomickým výzkumem ve špičkových podmínkách. Zaměřil se zde tehdy na rozložení hmoty v Galaxii.

Mezitím v Brně málem přišel o místo. Kádrový posudek mu nevyčetl rodinný původ, ale cílevědomost ve vědecké práci a nulovou politickou činnost: „Jedná vždy tak, aby nikde nenarazil. Jde velmi energicky a bezohledně za svým cílem.“ Mohr ho však ubránil, takže nakonec se Perek v Brně habilitoval.

Perkův dalekohled

Jeho další dráha směřovala do Astronomického ústavu ČSAV, kde záhy vedl oddělení zkoumající vlastnosti hvězd. Díky zkušenostem ze zahraničí byl schopen v Ondřejově realizovat stavbu našeho největšího dalekohledu, s průměrem zrcadla dva metry. Ačkoli tzv. dvoumetr nese od roku 2012 Perkovo jméno, byl svým tvůrcem přežit. Používá se, nicméně stelární výzkum už dnes probíhá novými metodami.

V 60. až 80. letech se však na dvoumetrovém dalekohledu zaučilo několik generací českých astronomů. Perek se také zasadil o to, aby co nejvíce z nich mohlo nasbírat zkušenosti v zahraničních observatořích. Astronomové se nemohou spokojit s pozorováním pouze u nás, za Alpami, ale potřebují výzkum v jiných částech světa. Zvláště cenné jsou pak snímky z jižní hvězdné oblohy. Na tomto principu Perek se svým žákem Lubošem Kohoutkem vypracovali *Katalog galaktických planetárních mlhovin* (1967). Katalog, s jehož vydáním nakladatelství Academia dlouho otálelo, získal celosvětové uznání a ještě v polovině 90. let byl nejcitovanějším titulem Astronomického ústavu.

V první polovině roku 1968 byl Luboš Perek jmenován ředitelem ústavu. Lze ho označit za prvního ředitele, který dovedl vést instituci manažersky,

V ředitelské knihovně. Luboš Perek v roce 1968. FOTO MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AV ČR

jednat s lidmi a zároveň nerezignovat na vlastní odbornou práci. Přestože ho nástup normalizace zastihl v zahraničí, vrátil se i s ohledem na rodinu do Československa. Zabránil vyloučení vědeckých pracovníků z ústavu a nebal se ani účasti na organizaci návštěv amerických astronautů v Praze.

Sice před padesáti lety neviděl v televizi přistání Apolla 11 na Měsíci, protože byl právě s manželkou na procházce na prázdninách v Dánsku. Ale o rok později přijal nabídku, se kterou přišla NASA – vystavit v různých zemích tzv. měsíční kámen. Uspořádat výstavu

v Praze, přímo v sídle Akademie věd, se její vedení obávalo. Perek nekalkuloval politicky, ale prosadil vystavení vzorku měsíční horniny v Ondřejově v březnu 1970 a nebyl za to ani „postížen“ vyloučením ze strany. Podobná situace se opakovala v roce 1974 s návštěvou Eugena Cernana, astronauta československého původu. Vládní a oficiální kruhy s tím nechtěly mít nic společného, a tak byl přijat v Ondřejově.

V roli generálního tajemníka Mezinárodní astronomické unie (1967–1970) se Perek osvědčil jako pořadatel dvou astronomických kongresů (v Praze

a Brightonu). Když se pak v OSN hledal nový člověk do Úřadu pro záležitosti kosmického prostoru, dostal Perek doporučení od zahraničních astronomů a i československé politické delegaci v OSN se jevil jako fundovaný odborník.

Odjezdem do New Yorku v únoru 1975 začala nová etapa jeho života. Jako astronom se naučil rozumět řeči právníků a srozumitelně jim tlumočit odborné záležitosti. Nespokojil se však jen s přípravou podkladů pro Výbor pro mírové využívání kosmického prostoru. Organizoval sympozia, připravoval odborné studie a věnoval se novým tématům – ze vzdáleného prostředí galaktických planetárních mlhovin přešel do nám nejbližšího kosmického prostoru geostacionární dráhy. Zvlášť významně přispěl k definování tzv. kosmického smetí – problému, který si zatím státy, vysílající družice na oběžnou dráhu, nepřipouštěly. Zde spolupracoval se známým astrofyzikem Donaldem Kesslerem.

Potíže

Perek jako ředitel Úřadu OSN pro záležitosti kosmického prostoru (1975–1980) poznal také mnoho astronautů. V roce 1980 byl zvolen prezidentem Mezinárodní astronautické federace. To už se ale vrátil z New Yorku do Prahy, kde se mezitím poměry značně změnily. Přestože Perek připravil v OSN řadu konferencí, které se měly v první polovině 80. let konat, narážel ze strany ČSAV i na ministerstvu vnitra na samé komplikace, které mu znemožňovaly vycestovat a pokračovat v mezinárodní vědecké činnosti. Doklady má uložené v deskách nadepsaných „Potíže“.

Nástup do důchodu jeho situaci trochu ulevil. Druhý 17. listopad prožil jako sedmdesátiletý. Poté se mohl vrátit k zahraničním přednáškám o kosmickém smetí apod. Získal řadu ocenění a diplomů, mezi nimi i francouzskou Janssenovu cenu a čestný doktorát Masarykovy univerzity. Pravidelně navštěvuje zasedání Učené společnosti a svůj domovský Astronomický ústav AV ČR. Zde ještě donedávna chodil v létě plavat ve vodní nádrži.

Pane docente, přejeme pevně zdraví a mnoho spokojenosti!

Rozhovor s Lubošem Perkem přinese zítřejší Orientace LN

DISKUSE

Co omlouvá pokusy na zvířatech

VÁCLAV HOŘEJŠÍ

molekulární imunolog,
Ústav molekulární
genetiky Akademie věd ČR

Před časem jsem sledoval v rozhlase diskusní pořad se zástupcem organizace bojující za „práva zvířat“. Ten velmi naléhavě argumentoval proti používání zvířat pro pokusné účely, a dokonce použil srovnání s pokusy na lidech prováděných nechvalně známým dr. Mengelem.

V biomedicinském výzkumu, který je mým „denním chlebem“, patří pokusná zvířata (zvláště myši, ale i potkani, žáby drápatky nebo rybky zebřičky) k běžnému standardu. Jak tedy vidím potenciální etickou problematickosti jejich používání? Je srovnání s dr. Mengelem na místě?

V první řadě musím říci, že jako každý elementárně vnímavý člověk vidím, že třeba moje fenka (která bohužel před několika lety odešla v pozeňnaném věku téměř 16 let do psího nebe) byla skutečně bytost s „duší“,

cosi jako „hloupý člověk“ nebo mentálně zaostalé (ale emocionálně velmi bohaté) dítě, rozhodně nikoli nějaký biologický automat ovládaný předem naprogramovanými reflexy (jak nám to někteří učitelé říkali před 50 lety ve škole). Je-li tomu tak, je nasnadě otázka, zda a do jaké míry se máme takto dívat i na hospodářská či experimentální zvířata. Oč je takové jateční prase nebo pokusná myš horší než domácí pes či kočka?

Kritériem je vědecký význam

A tady vidím zásadní problém – k naší kultuře zcela samozřejmě patří to, že chováme některé druhy zvířat a zabýváme je pro maso či kožešinu, jiná zvířata lovíme a jiná (například potkany či holuby) často dosti drasticky hubíme jakožto škůdce nebo potenciální přenašeče infekcí. Jsem přesvědčen, že používání zvířat k experimentálním účelům (například příprava protilátek, testování léků, příprava modelových mutantů nesmírně důležitých pro objasnění funkcí genů a jejich produktů) není o nic méně ospravedlnitelné než jejich používání jako zdroje masa. Myslím, že zásadním kri-

teriem etické ospravedlnitelnosti takových pokusů na zvířatech je jejich vědecký význam (je neetické zbytečně používat a zabíjet zvířata pro špatné a bezvýznamné experimenty) a zvláště to, aby zvířata při pokusech trpěla minimálně. Je samozřejmé, že v případech, kdy rovnocennou informací můžeme získat nějak jinak (například pokusy s buněčnými kulturami), se snažíme bez experimentálních zvířat obejít, ale často to prostě nejde.

Ve většině zemí včetně Česka existují velmi přísné předpisy regulující používání experimentálních zvířat. Jeden německý kolega si mi stěžoval na absurditu následující situace: v den, kdy na ústav nedostal povolení k experimentu vyžadujícímu několik desítek myší, našel doma ve schránce příkaz magistrátu k provedení deratizace, aby se zastavilo hrozící přemnožení potkanů... Málo se přitom ví, že používané jedy na potkany a myši působí opravdu velmi nepříjemnou smrt.

Myslím, že je zcela morálně ospravedlnitelné, aby bylo obětováno množství laboratorních myší (potkanů, ba i psů či opic) proto, abychom testovaným lékem zachránili nemoc-

né lidi. Ospravedlnitelné je to přesně ze stejného důvodu, z jakého je pro většinu z nás v pořádku, když zabíjíme zvířata, abychom netrpěli hladem.

Nesmyslné jednání „bojovníků za práva zvířat“

Je možné, že časem se naše kultura posune nějakým „buddhistickým“ směrem, že se z nás všech stanou vegetariáni a zabíjení zvířat z jakýchkoli důvodů budeme považovat za morálně nepřijatelné (právě tak, jako dnes považujeme za nepřijatelné, a dokonce trestně týraní zvířat nebo kanibalismus). Do té doby ale asi nemají snahu o zákazy zdůvodněných a smysluplných experimentů na zvířatech přílišnou logiku.

A pokud dnešní militantní „bojovníci za práva zvířat“ dokonce násilně „osvobozují“ laboratorní zvířata a vypouštějí je do přírody, je jejich jednání již úplně nesmyslné. Takto „osvobozená“ zvířata jsou na tom stejně, či spíše ještě hůře, jako bychom byli my po „osvobození“ z komfortu civilizace vypuštěni do nehostinné tundry nebo pralesa plného jedovatých hadů a hladových tygrů.

DOPISY REDAKCI

Dvojí utahování opasků

Ad LN 24. 7.: Cena za pokrok

Je dobře, že Eva Zamrazilová diskutuje řešení dlouhodobého financování starobních důchodů. Ale aspoň jednou větou mohla zmínit i druhou příčinu nastávajících potíží. Příčinou stárnutí populace není jen prodlužující se věk dožití žen a mužů, ale též nedostatek dětí. A ten má opět dvě příčiny: klesající počet dětí na ženu a posouvání mateřství do stále vyššího věku, čímž se zvětšují mezigenerační odstupy.

A zde dochází i k další nespravedlnosti. Lidé, kteří se rozhodnou mít děti a tím přispějí ke zmírnění diskutovaného celospolečenského problému, jsou za to dvakrát finančně bití. Dvakrát je čeká dlouholeté utahování opasků: dokud jejich potomci nestojí finančně na vlastních nohou, zatímco si bezdětní plnými doušky užívají svých platů, a pak znovu v důchodovém věku, poněvadž si nestačili našetřit na stáří tolik, jako jejich bezdětní spoluobčané. A přitom to jsou jejich děti, které v dospělém věku financují důchody všech, svých rodičů i těch, kteří děti neměli.

Ladislav Doleček, Orlicko/Švýcarsko, otec čtyř dětí (bohužel až ve vyšším věku)